

461 (2) Marriage, inheritance and some other
Customs of the Basotho. J.M. Makwela

1/10

1

10-16

Tsiso ya Sesotho.

K34/73

Ka sesotho xe ke tsea motho fela ke se na dikxomo xoba kxaitse di yowe ke tlo ko tsea ka dikxomo tsa xaxwe xe a tserwe, ke swanetse xo khumana mokxalabye wa tekanyo ya ngwaxa e masome a seletseho a bexo le dikxomo yena yowe kea mmolella xore a mphe lesome la dikxomo xore xe nka belexa ngwana wa ngwananyana ke fo lla sekoro-tlo fela.

Xe nka xe ke belexa ngwana wa leitsibulo a ba yowe e lexo wa mosimanyana xoba ya latelaxo a ba wa mosimanyana le yena xo isa xe ke belexa wa ngwananyana mosimanyana yowe moraxwe le yo mongwe ke mmelexaxo ke mmelexela mokxalabye yo, ka molao o ke o phethaxo.

2

Mosimanyana yo mongwe le yo mongwe yowe ke mmelexaxo ke swanetse xo mo sora mokxalabye yowe a mphilexo dikxomo tse lesome tsa xo tsea. Byale mokxalabye yo yena o nthsa pudi, xomme pudi le e songwa ba xesu xore ke pudi ya thari.

Xomme pudi ye e a hlabywa e buiwa sethari. Nama ya yona ya letsoxo le meswang e songwa bakxekolo ba ntlo ye. Batswadi xomme ba di apexa ka moraxo ba di ja, dibera di lewa ke banna, hloxo e lewa ke bakxalabye, mokxopha o wa sethari wa suxiwa o dirwa thari ya xo belexa ngwana yo.

3

Tsatsi le ke belexaxo ngwana wa ngwananyana nna le ba xesu rea mo sora xape xape. Ke xona mokxalabye o nthsa pudi xape xape, o hlabela motswetsi, byale ka pele pudi ye ke ya thari, molao wa yona o sepela byale ka tsa pele.

Byale ngwana o fswa xo mokxalabye xomme o botswa xore ke monna wa xaxwe. Xo dirwa byalo ka mabaka a itseho empa ngwana yowe xa a tsebe xore na monna ke eng, le xoba monna wa motho ke xoreng.

4 Byale monna yo wa mokxalabye le yena ka mabaka a itsexo o rapa kosa ya dinaka le meropa, o felexetswa boxwe xo bona mosadi wa xaxwe. Ka moraxo xa lebaka xe xo no dirwa byalo. Ngwananyana wa xola a hlalefa, xa hlale file mme a bonthswa ba re monna wa xaxo ke mokxalabye yo. Yena a re nna nka se ke ka tsewa ke mokxalabye e le tatemoxolo. Ditaba eba tse thata byale ka xobane dikxomo tsela xo tsewaxo ka tsona di ile xo nyala pele ka bawe babo mosadi, mmoxo ngwananyana yowe.

5 Byale xe kxaitsemi ya letsibulo ke xore morwa wa ka wa pele moxolo wa ngwananyana yo, o nthsa marumo xore ke a mmolaya, xaxolo xe a ka thsaba le lesoxana le lengwe. Byale re tlo kxopela moxolo waxwe xore ngwananyana a upye a hlokofatswe ka mokxwa oo, o bofywa a laditswe fase o tlengwa ka dikota maoto le matsoxo xo mo kwisa bohloko ruri. Byale ngwananyana o tlo hlaba mokxosi a re jo! Mpfolleng ke ye xo mokxalabye wa ka, xona ba mmofolla a ee xo bonthswa monna wa xaxwe. Ngwananyana yo xe a ya xo bonthswa monna wa xaxwe o tlotswa ka letsoku xoba ka makhura, xomme ba mo felexetsa xona xo bona monna; fela mokxalabye byale ke yo motala ruri fela o na le barwa xa a ba fe mosadi yo. Ke xona xe a ya xo bona monna, ba mo rwalela serotwana se na le lehlapelo ka xare ba na le makatle, (diphelexetsi).

6 Xe mokxalabye a rata xo tsea mosadi xo mo isa ka xae, o ya boxwe o ya xo nthsa selo sa xo bona mosadi byale ka mehla, fela byale wa tsea o nthsa ka moraxo kxomo xoba tse pedi, ka mo a rataxo ke kxomo tsa xo nyala. O nthsa xape pudi ya kxata lapa, e le xore byale o tlo xata lapeng la mokxalabye ka molao. Mokxalabye o nthsa xape kobo ya theko ya ponto lebenkeleng lehono o nthsa le malepe a mabedi a sesotho theko ya ona e bexo e le xo pudi ya xo hlomola mose lehudung xo bonthsa xore o ya xo setla boxadi, byale o nthsa xape pudi ya sebolao (mamphoto) ya theko ya ponto.

K34/73

Byale o dumeletswe xo tsea mosadi ke xona mokxalabye wa xorosa ka tsela e.

Meloko e ya kxobokana e tlotsa motseiwa ka letsoku xoba ka makhura, o khurumetswa ka kobo kxadi ya phasa medimo ya hlaba mokxosi ya re, a tloxe xabotse a sepele xabotse xo ya boxadi. Byale ba mo nthasa ka kxoro ba hlakela bophepela ba re ngwana rena o ya boxadi, la xola lea bolata le tloxela thsexo lapeng. Ngwana rena o ya boxadi o ya xo ya moxatswalo ke marumo kxomo. Xomme banna ba dumaduma "hammmmm", ba opela byalo byalo.

Monyadi o etilwe pele ke diphelexetsi di rwele serotwana ba thepela ba hlakela ruri ruri motseiwa o tsama a lla le diphelexetsi xe xo opelwa xo hlakelwa, ka mekolokwane e mexolo.

7

Byale serotwana se se na le lesapelo le le lekanaxo le sekotlelo sa sekxowa lebaka le ke uri ya xo selela ka moswana xe xo lokisitswe dijo. Ba tloxa, xomme mokxalabye o tloxela lesome la masheleng ka tlase xa lexoxwa lea le alalwaxo mo baxwe.

Xomme ka mo serotwaneng se se naxo le lesapelo ka xare xa lesapelo xo ka ba (sethepa) le xapana le le hlabisitswexo ka meruka le mo molaleng sona xa se phulowe hloxo ka xobane ke yona kxare ya motseiwa mo leetong ba sepela matsatsi a mararo tekanyo ya leeto la maele (1 mile) xomme xe ba fihla kxaufsi le motse motseiwa a tsama a kxota, a lla a thsaba xo ya boxadi. Mokxalabye o swanetse xo mo nosa ka maseka le meruka xore a dumele xo sepela.

Mokxalabye o xorosa ka tsela e: Bakxekolo ba mo isa maraleng xo mo hlahloba xo bona xe a sa phalwa, (if she is a vergin). Xe ba khumane xo lokile ba letsa mokxolokwane, xe xo sa loka ba boya ba nyamile ba na le sethepaba se phutse ka mo xodimo, ba beza pele xa mokxalabye yo a mo tseaxo ke xona xe ba etswa byale dingwetsi le tsona di nyamile xe xo sa loka ka xobane e be e le sekwero se

K34/73

8 sexolo xe a phutswe ke masoxana ke xona xe ba fihla motseng ba boxadi ba thsela batsewa ka xo ba xasa ka metse ba opela ba re:

"ngwetsana tsoku thsabela ntlong o nelwa ke pula thsabela ntlong."

Xe a tsene ntlong a thsaba lexoxana xo dula lexoxweng, ba mo nosa (xo nosa) ka meruka xoba ka motho yo monyane xore a dule. Byale mediro mo boxadi xo dira dingwetsi diphelexetsi tsa motsewa xo apha le e mengwe.

Ya xo hlatswa xo lema masemong xoba xo thlaxola xe e le lebaka la xo lema xoba xo hlaxola, fela dingwetsi tse xe di feditse beke ba tloxela yena mong wa lapa xe ba setse ba rwaletse kxong tse ntsi ruri xore a se ke a sala a thwenyexa mo boxadi. Ke xona ngwetsi xe e noswa, xomme e thome mediro ya lapa. Eupya e reelwa leina la ngwana pele boxadi xe ka moraxoxe e setse e le kxaufsi le xo belexa.

9 1. Ka sesotho xe monna a ehwa a tloxela barwa ba baxolo mojalafa ke morwa e moxolo.

2. Morwa e moxolo le kxadi kxaetsedi ya tataxwe ba fiwa dikxomo le batho e lexo puso ya tataxo barwa. Monnaxo tataxo barwa rangwane abo o dula nabo, xomme xa a na boxosi mo ke mokxalabye wabo fela. Ke monna mosadi wa mohu.

3. Xo lefa morwa yo o iletswa ke rangwane axwe le kxadi xomme a lefa ka thoro tsa tse ba setsexo natsa a na nabo.

4. Dithloboso ba abelwa ke mojalafa, morwa e moxolo le kxadi le rangwane wa barwa ba.

5. Tse dingwe dithoto le maruo dia sala.

6. Kabelo ya mohloxadi ke rangwane a barwa. Kabelo ya barwa ke kxomo yo mongwe le yo mongwe. Barwedi ba abelwa dithokxola, ba banyane ba abelwa tse dingwe xaxolo byalwa bya xo loma.

K34/73

- 7.8. Dithokxola tse kxolo xa di abiwe.
9. Mo kxorong ya monna a naxo le basadi le malapa thoto ye ya monna e lewa ke morwa pele eupya ya malapa e lewa ke beng ba yona.
- 10 10. Dithoto tsa malapa xa di hlakanthwe.
- 11.12. Xo dirwa ka taelo ya mohu.
13. Bojalefa ba ka xanetsa ba belaela ba isa taba tse kxorong le mosate.
14. Xe xo se na mojalefa, thoto tsa morwedi wa pele di nyala mosadi yo a tloxo belexa mosimanyana e be kxosi mojalefa.
15. Mojalefa e ka ba morwedi wa pele.
16. Moemedi ke kxadi.
17. Baemedi eba batho ba bararo, ke kxadi le rangwane le ba meloko.
18. Moemedi xa a ke a tloswa boemeding.
19. Moemedi o na le thswanelo ya xo nexa le xo lefa molato.
20. Moemedi wa kxona xo ikarabela ka mo a kxonaxo.
21. Moemedi a ka se ke a bewa molato ka mo a dirilexo ka xona, aowa
22. Yena moemedi o laola ka mo a rataxo le ka mo a bonaxo.
23. Bo-mma-mojalefa ba kase kxone selo xodimo xa dilo xoba xo mo fa molato kxorong.
24. Mojalefa ya swaretswexo lefa o thoma xo laola lefa xe a na le masome a mane (40 years of age) a mengwaxa.
- 11 25. Xe xo ehwa mosadi, mojalefa wa thoto tsa mosadi ke morwedi wa pele.

26. Ke xore xe a se na bana, mojalafa ke batho ba ba mo tswetsexo, batswadi.
27. Ba bangwe ba ba fiwaxo kabelo ke barwedi ba mmaxwe.
28. Meloko ka moka ya kxobokana xo rera le xo kwana kamoo ba ka abelaxo dirapa le masemo a mosadi wa mohu.
29. Monna wa mosadi yo a kase ke a leka le xanyane a aba dilo tse ka mo a rataxo lexa e le xo di fa mosadi yo mongwe. Byale ke mafelelo a tsa taodiso ya lefa.

12

Diaparo le dikxabiso tsa Sesotho.

Seripa sa lesome mo pukung ya diputsiso.

Diaparo.

Bana ba apara mokxopha wa phuthi o soxilwe o sexwe ka tekanyo ya motho o dirwe thsete.

Basadi le bona ba soxelwa mokxopha wa phuthi o dirwe kobo ya mmele e aparwe e butswe dinokeng xe e sexilwe xabotse e lekanthsitswe

Basemanyana ba soxelwa mokxopha wa phuthi o sexwe ka xo lekanthsa thsete byale ka banna, fela eba thsete e nyane xo lekanthsa motho. Banenyana le bona ba soxelwa letlalo la phuthi, ba soxelwa kobo ka xo lekanywa mmele, byale ka basadi.

Diaparo tsa banna, basadi le bana, ke matlalo a xo shoxa, xomme banna fela ba dira modiro wo.

Banna ba soxa matlalo a a diphuthi ka dithsidi xomme xe di budule ba di sexa xo lekanya seaparo sa monna, mosadi, mosimanyana xoba mositsana. Batho ka moka ba baxolo le ba banyenyane ba apara seaparo se lexe e ka ba ba ya xo bolla xoba ba tswa xo bolla ba apara byalo ke bophelo.

13

Dingaka di apara letlalo la lesese xomme ba ntwana ba apara seala sa mosoe le mafafa a mpshe.

Menyaneng xo aparwa mehuta ela ya pele fela e le matlalo a mafafa.

Xe ba ya mosate ba apara tsa ka mehla.

Methapa e apara tsona tsa bona, fela tse mphasa, eupya dingwetsi tsona di swanetse xo tlola letsoku di nnsi.

Babini ba kosa ba apara thsete tsa diphuthi, banenyana ba apara diaparo tsa ka mehla, xo letswe dinaka le meropa xomme xo binwe kosa.

Kamehla banna le basimanyana ba apara thsete xomme basadi le banenyana ba apara yona kobo ya sesadi. Batho bothle ba apara tsona tse fela, e swanetse xo ba tse mphasa xe ba ya xo bina kosa.

Dikxabiso tsa mmele ke dipheta, tsona di dirwa ke basadi ba di follela dithsikeng tsa dikxomo, xomme di aparwe melaleng le dinokeng ke batho ba sesadi, mifiri e dirwa ke banna, ba apha thsipi mollong ba rule, xomme ba lekanthse letsoho xomme xo ripiwe mofiri tekanyong ya letsoho lewe.

14

Maseka a aparwa ke basadi le banenyana xomme maseka a a tsekwa ke banna ka manaka a dikxomo xodimo xa boditsi bya kxomo. Xomme ba lekanye ba tsexe ba ripe xo lekanya mo diatleng lexa e le maotong, fela a diatla ke a masese xomme a maoto ke a makoto.

Mangina a sesotho a ditsebe a basadi ba ripa lehlaka la noka ba phutse tekanyo yewe xomme ba tsenthse mahlaka ka xare.

Dikxohlo tse di dirwa ke banna, ba rula thsipi ka mollo ba xoxa ba ripelela, ba lekanya dinoka tsa motho wa mosadi xoba ngwanenyana.

Diaparo xo na le tse ba aparaxo xe ba ya monyanyeng le xe ba fo sepela ka mehla kamoo xo laodisitswexo ka xona pele.

Baxale ba ntwala ba apeswa thaipi e nthso molaleng mangene. E moxolo sethsabeng o apeswa letlalo la nkwe.

Xe ngwanenyana a sesu a tsewa xa a apare maseka ka xobane xa a na monna yo a ka mo rekelaxo, xomme xe a tserwe o apeswa ke monna wa xaxwe.

15 Meriri e ya beolwa ka kudu ba sesadi, banna le basadi le banenyana le masoxana bothle ba fapana no meriring tukiso ya bona xa e swane.

Banna, basadi, masoxana le banenyana ba hlabiwa ditibatiba, ke xore methalatsana ka tlase xa mahlo methalatsane ee xe e fodile e itira mabadi a kxabiso. Ea laxolo le ba banyenyane ba phulwa ditsebe ka mmotlwa xomme banna le masoxana ba apara mangina a ditshipi tse di rudilwexo, etswe basadi le banenyana ba apara mahlaka a noka ditsebeng.

Se se chungwaxo ke letsoku xore e be le lehubedu xomme ba tlole mmele le sefahloxo. Xomme ba thale mo hloxoong mebala e ratwaxo ke motho ka nosi.

Banenyana ba dirwa xe e le dikxopa ke xore dikxarebe, ngwaxeng wa 16, masoxana le bona ka ngwaxa wa 16 le bona ba dira byalo ka moka, fela masoxana a sesexo a tsea le banenyana ba ba seso ba tsewa ba phala bothle ka xo thakxwa xore ba kxahlise ba tle ba tsewe ba tsewe ka xo ratexa ponalong ya bona.

16 Merwana xa e ripiwe eupya xo phulwa ditsebe, xo dirwe le ditibatiba xo beula maledu xo a bollwa, xo kxolwa meno, xomme sefahloxo le diaparo di tlotswa ka letsoku. Xo dirwa xaxolo xe xo

rapilwe kosa xore ba bonwe ke ba bangwe. Masoxana le banenyana kudu kudu ba ba sesexo xo tsewa le xa e le xo tsea.

Motho xe e le yo botse re mmona ka lehlaxa le letelele la boreledi, le mahlo a maxolo, le nko e telele, le meno a masese, le phatla e itsexo phsaa, le molala o motelele le matswele a lekanexx mmele, le ditho tse swanelaxo mmele xe e le yo motelele xoba yo mokopana diatla le mato di ya le popexo ya mmele wa motho.

Seripa sa lesome le metso e meraro (13).

17 Bana. Bana xe ba sesu ba xola ba apexa maraxa a mabu ba re ke maxobe, le diketo le mpa, xo thswenya dikxoxo, xo phsatla maxe, le xo bapala ka mollo. Basimanyana le banenyana ba bapala felo xo tee. Moxongwe basimanyana xona moo ba axa marakana ba re kea dikxomo le dipudi xomme ba hlahlele masuika ba a reele dikxomo le dipudi ka maina. Xona moo mabakeng ao ba rutwa tsa direto, boithswaro kxosiso, boikokobetso mabapi le meloko le batho. Xape ba rutwa le xo abelana le ba bangwe le kxodiso, potexo le xo kwa ba baxolo xo bona le xo romexa, xomme ba rutwa kudu ke bo-mmabo, ba ruta ka xo ba bonthsa kamoo ba bangwe ba diraxo ka xona, ka kudu thaka tsa bona.

Xo xola. Xe ba sesu ba xola xa ba rutwe tsa banna le basadi, eupya ba rutwa xe ba xodile, ba bone yo mongwe ke yo mongwe ka xobane xa xo dipuku tse ba ithutaxo xo tsona. Masoxana xe a xodile xa direlwe selo, fela banenyana ba direlwa mabyalwa a dikxopa. Ba bine ruri beke ka moka xomme tsatsi la mafelelo ke selala o eme bosexo le mosexare.

18 Xomme xa e le kxopa e apara mokxata seaparo se se dirilwexo ka mokxopha wa pudi, xomme se tlotswe letsoku eupya ba bangwe ba apara ka xo rata tse dibotse ka moka di dirwa motseng wa bo kxopa ewe. Xomme fao xo na le melao ya xo ba thibela xo bapala le

18 cont.

K34/73

10*

masoxana. Lebakeng le le byalo ka lewe xe xo phethexile ba apara tse di swanaxo le tsa ba bangwe, xomme meriri e hlatsuwa letsoku lela.

Xomme le xe banenyana ba boile modirong o wa kxopa, kxopa ka nosi xa e dumelwe le xanyenyane xo bapala le masoxana ka kobane ba tshaba xore masoxana a ka mo senya, xomme monna yo a mmexeledi-tsexo a tla a xana xo mo tsea, le xona xe a xodile o fiwa thlomphe xa a sa tiwa ka xae o xodile o feditse sekolo sa bokxoba. Xomme wa xodiswa o fiwa ditokelo xaxolo, o hlalefile xomme o tseba melao ka moka.